

До разової спеціалізованої ради PhD 9405
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук,
доцента кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Костюк Лесі Володимирівни

на дисертаційне дослідження **Грабець Юлії Андріївни**
на тему: «**Діяльність греко-католицького духовенства**

Східної Галичини у 1918–1939 рр.»,

представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами.

Період 1918–1939 років для Східної Галичини характеризується складними соціальними трансформаціями, які мали визначальний вплив на формування суспільно-політичного та духовно-культурного ландшафту регіону. Цей етап пов'язаний з включенням краю до складу Польської Республіки, уряди якої були провідниками політики національної асиміляції. В умовах політичного тиску на українство саме Греко-католицька церква (далі – ГКЦ) на чолі з митрополитом Андреєм Шептицьким стала провідним духовним і національним інститутом – взяла на себе функції духовного, культурного та навіть політичного провідника українського народу. В цих умовах ГКЦ не лише зберегла свою організаційну цілісність, а й суттєво посилила вплив у різних сферах суспільного життя: духовній, освітній, культурно-просвітницькій, соціального захисту та економічній. Її духовенство не лише виконувало пастирську місію, а й активно долучалося до процесів національного відродження та соціального захисту населення, відіграло провідну роль у формуванні громадянської свідомості,

розвитку освітніх, економічних, кооперативних ініціатив, захисті національних інтересів та збереженні релігійної ідентичності українців.

Попри очевидну вагу цієї теми, в українській історичній науці донині відсутні комплексні дослідження, присвячені аналізу багатогранної діяльності греко-католицького духовенства, його внеску в організацію парафіяльного життя, формування церковного управління, участі в громадському русі та взаємодії з державними структурами. Також недостатньо вивчено вплив Церкви на культурно-освітній розвиток українського суспільства та її роль як морального авторитета й національного провідника в добу міжвоєнної кризи. Брак цілісного бачення місця й ролі греко-католицького духовенства у житті Східної Галичини 1918–1939 рр. зумовлює необхідність поглибленого осмислення цього феномену з опорою на широке коло джерел і сучасну методологію. Дослідження Ю. Грабець дозволяє не лише реконструювати реальну картину функціонування духовенства, а й розкрити роль Церкви як стабілізуючого чинника у процесах збереження ідентичності українського населення Східної Галичини. Тема дисертації відповідає актуальним завданням гуманітаристики щодо переосмислення національного минулого та ролі церкви в суспільних трансформаціях.

Отже, актуальність обраної теми визначається як потребою заповнення істотної прогалини в науковій історіографії, так і важливістю осмислення досвіду ГКЦ у протистоянні викликам міжвоєнної доби, що має значення для розуміння процесів національного та духовного відродження українського народу.

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Релігія і Церква у контексті світових і суспільних трансформацій» (державний номер реєстрації 0123U101108).

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини в 1918–1939 рр. в умовах польської державної політики, спрямованої на асиміляцію українського населення. У роботі систематизовано і введено до наукового обігу значний масив архівних документів, рукописних джерел, періодики та мемуаристики, частина з яких раніше фрагментарно використовувались у вітчизняній історіографії, узагальнено функціонування адміністративно-управлінської структури ГКЦ на рівні парафії, деканату, єпархії та митрополії у міжвоєнний період. Розкрито механізми фінансового забезпечення духовенства, показано роль церковного землеволодіння та взаємодію з державними й громадськими інституціями.

Дослідженням доведено, що у міжвоєнний період греко-католицьке духовенство виконувало функції не лише релігійного провідника, а й національного, соціального та освітнього лідера українського суспільства Східної Галичини. У рецензованій роботі цілісно висвітлено участь священства у формуванні богословської освіти, зокрема в контексті створення Богословської Академії у Львові, та його вплив на національну консолідацію українців через катехизацію, культурно-просвітницьку роботу. Таким чином, робота поглиблює уявлення про роль ГКЦ як суспільного інституту, що забезпечував збереження української національної ідентичності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Дисертація Юлії Андріївни Грабець є завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-методичному рівні. Ґрунтовність задекларованих наукових положень і висновків підтверджена критичним аналізом діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр. Ґрунтовний аналіз тексту дисертації свідчить про глибоке розуміння досліджуваної проблематики та поставлених завдань. Вклад

отриманих результатів відзначається системним підходом і всебічним опрацюванням матеріалу відповідно до теми дослідження.

Наукова праця спирається на сукупність новітніх наукових методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукції, дедукції, узагальнення, систематизації), спеціальні (історико-генетичний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, історико-системний), чим і забезпечується наукова ґрунтовність і оптимальність висвітлення як окремих аспектів дослідження, так і цілісної праці.

Структура дисертаційної роботи: кваліфікаційне дослідження складається із анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (461 найменування), додатків (1). Загальний обсяг дисертації складає 307 сторінок, з яких 190 сторінок основного тексту. Зміст дисертації відповідає актуальним вимогам до робіт такого типу: кожен з розділів підпорядкований концептуальній ідеї, розкриває мікротему в цілому, містить аргументовані висновки.

У вступі подано загальну характеристику дисертації: обґрунтовано актуальність, визначено об'єкт і предмет, сформульовано мету й завдання, описано методи дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, подано відомості щодо апробації та впровадження отриманих результатів.

Перший розділ присвячений аналізу історіографії та джерельної бази дослідження діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр. і засвідчує високий рівень наукової підготовки автора, відповідальне ставлення до проблеми. Заслуговує на схвалення чітке структурування історіографічного огляду, що поділений на логічні групи: роботи сучасників подій, представників української діаспори та праці сучасних українських дослідників. Такий підхід дозволяє простежити еволюцію наукових підходів до вивчення теми. Схвалення заслуговує класифікація джерел, поділених на чотири обґрунтовані групи. Ретельний опис кожної групи свідчить

про вагому джерелознавчу роботу. Авторка вміло поєднує архівні матеріали з міжвоєнною пресою, документальними збірниками, що забезпечує репрезентативність та глибину емпіричної основи дослідження. Важливо, що увагу приділено також богословській періодиці, що дає змогу врахувати внутрішній дискурс церковного середовища.

Варто відзначити, що дисертантка чітко визначила теоретико-методологічну базу дослідження, спираючись на конкретно-історичний підхід та використання новітніх методологічних інструментів. Це надає роботі сучасного звучання й дозволяє не лише фіксувати факти, але й здійснювати аналітичну інтерпретацію процесів.

У другому розділі «Соціально-правове та економічне становище греко-католицького духовенства» чітко окреслено основні виклики, з якими зіштовхнулася Церква після Першої світової війни: кадрові втрати, політичні утиски з боку польської влади, асиміляційна політика щодо українського населення. Дослідниця достатньо уваги приділяє постаті митрополита А. Шептицького, справедливо зазначаючи його лідерство не лише як духовного, а й національного провідника українців. Авторка вдало підкреслює, що ГКЦ у цих умовах відіграла ключову роль у збереженні національної ідентичності та стала осередком спротиву асиміляції. Виграшними аспектами в роботі є аналіз юридичних аспектів діяльності Церкви після підписання Конкордату 1925 р., аналітичне осмислення змісту домовленостей між Ватиканом і Польщею, обґрунтування як позитивних наслідків для ГКЦ (можливість викладання релігії, державне фінансування, відновлення церковної інфраструктури), так і обмежень, зокрема залежність від державного адміністративного апарату.

Достатньо ґрунтовно проаналізовано внутрішню структуру ГКЦ. Авторка демонструє глибоке розуміння адміністративно-управлінської системи Церкви: від митрополита до парафіяльного рівня, з розмежуванням функцій і відповідальності кожної ланки. Особливої уваги заслуговує опис взаємодії між

духовенством і вищим керівництвом, а також висвітлення механізмів соціальної мобільності для священників – це новаторський і малодосліджений аспект у церковно-історичній літературі. Фінансово-економічний блок викладено із використанням конкретних фактів і цифр (суми дотацій, обсяг розparcelьованих земель, види доходів парафій, податкові пільги). Дисертантка увиразнює факт, що ГКЦ не лише зберегла свою фінансову стабільність, а й спрямовувала ресурси на потреби громади та розвиток українського культурного і економічного життя. Особливо цінною є інформація про активну участь священства у кооперативному русі, що свідчить про синергію духовного й господарського лідерства.

Третій розділ «Освітня та культурно-просвітницька діяльність духовенства» є інформативним і аналітично глибоким оглядом комплексної ролі ГКЦ у формуванні інтелектуального, соціального та культурного простору Східної Галичини в міжвоєнний період (1918–1939 рр.). Авторка акцентує увагу не лише на богословській підготовці кадрів, але й на соціальній, освітній та національно-культурній діяльності духовенства, що істотно доповнює розуміння місця ГКЦ у суспільному житті регіону. Однією з ключових заслуг цього фрагмента роботи є висвітлення процесу професіоналізації духовенства через діяльність семінарій та відкриття Богословської академії у Львові в 1929 р. Дисертантка переконливо доводить, що саме це стало підґрунтям для появи нового покоління висококваліфікованих священнослужителів, які активно включалися в освітні та культурні ініціативи. Важливим аспектом є також добре структурований опис благодійної діяльності ГКЦ: авторка наголошує на її системності, охопленні різних вразливих груп населення та співпраці з громадськими організаціями. Наявність таких інституцій, як «Народна лікарня» та комітети опіки, демонструє практичне втілення християнських цінностей у соціальній площині. Цінним доповненням є інформація про участь священників у розвитку освіти, захисті прав українців на навчання рідною мовою та просвіті неписьменних. Особливо заслуговує на увагу участь духовенства у діяльності

таких товариств, як «Рідна школа» та «Просвіта», що засвідчує їхню активну національно-виховну позицію. Окремо варто відзначити згадку про «Католицьку акцію» – стратегічну ініціативу, що сприяла не лише релігійній просвіті, а й формуванню морального та ідентифікаційного ядра молодого покоління. Влучно окреслено зв'язок між цією діяльністю та поживанням видавничої справи й активациєю молодіжного руху.

Дисертація вирізняється глибиною аналізу, чіткою структурою та практичною значущістю, що свідчить про високий рівень дослідницької роботи, а також про вміння авторки поєднувати теоретичний аналіз із емпіричними методами дослідження, обґрунтовувати висновки, важливі для розвитку історичної освіти. Висвітлені проблеми й перспективи трансформаційних процесів надають роботі вагомій науковій та практичній цінності.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тема дослідження апробована на Всеукраїнських та Міжнародних конференціях. Головні положення та результати дослідження знайшли відображення у 12 наукових публікаціях: 4 – статті у фахових наукових виданнях України (категорія «А», «Б»), 7 – матеріали наукових конференцій, 1 – праця, де додатково опубліковані результати дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, слід виділити деякі дискусійні питання та висловити окремі побажання:

1. У дисертації здобувачка побіжно звертає увагу на роль дружин священників в пастирській діяльності. Проте, на наш погляд, цей сегмент потребує глибшого аналізу.

2. Розглядаючи інформацію про участь монаших чинів у харитативній роботі ГКЦ та навчально-виховних процесах, хочу уточнити: чому авторка акцентує увагу лише на представниках ЧСВВ та ЗСНДМ, натомість згадка про інші згромадження є лише серед переліку структурних одиниць ГКЦ.

Проте, варто акцентувати увагу на тому, що висловленні нами зауваження швидше мають рекомендаційний характер і не впливають на загальний позитивний висновок оцінки проведеного дослідження.

Загальний висновок.

Текст рецензованої роботи «Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр.» демонструє високий рівень наукової підготовки, ґрунтовний теоретичний аналіз і практичну значущість результатів.

Дисертація відповідає всім вимогам, що висуваються до наукових кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії, згідно з «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року. Грабець Юлія Андріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Рецензент

кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Леся КОСТЮК

Л. Костюк